

השכלה גבוהה חזקה ומחקר פורץ דרך = ישראל חזקה

עקרונות והמלצות למדיניות לאומית

לקראת גיבוש מדיניות הממשלה והכנסת
למען ישראל חופשית, יצירתית ומשגשגת

עקרונות היסוד נשענים על ערכי מגילת העצמאות:

חירות • שוויון • פתיחות לעולם • אחריות ממלכתית

השכלה גבוהה מצוינת היא אחד הכלים המרכזיים
למימוש ערכים אלה ולבניית חוסן לאומי

תוכן העניינים

2	פתח דבר
3	עקרונות והמלצות עיקריות
4	שלושת עקרונות היסוד
5	1. ידע הוא יסוד קיומי
5	1.1 טיפוח המחקר הבסיסי כמקור לחדשנות
6	1.2 מדעי הרוח והחברה כחלק מן החוסן הלאומי
6	1.3 מדינה הנשענת על ידע מקבלת החלטות טובות יותר
6	2. מצוינות נבנית בלמידה, בהכשרה ובמחקר
6	2.1 נגישות, פריפריה והרחבת ההזדמנויות
7	2.2 אקדמיה ישראלית חזקה בארץ ובעולם
8	2.3 חיזוק דור החוקרות והחוקרים הבא
8	2.4 הקשר בין האקדמיה למערכת החינוך
8	2.5 חדשנות מחקרית וטכנולוגית
9	3. חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית
9	3.1 חופש אקדמי, חופש הוראה וחופש ביטוי
10	3.2 אוטונומיה מוסדית ואחריות ציבורית
10	3.3 תקצוב רב־שנתי והגנה על ליבת המחקר וההוראה
11	3.4 המוסדות הרגולטוריים והאיזון בין המדינה למערכת
12	סיכום
13	מקורות ונתונים תומכים
15	אודות "בשער"

— בשער מציג

השכלה גבוהה מצוינת היא כלי מרכזי למימוש ערכי מגילת העצמאות

עקרונות היסוד נשענים על ערכי מגילת העצמאות של מדינת ישראל

אחריות ממלכתית

פתיחות לעולם

שוויון

חירות

ההשכלה הגבוהה היא אחת מתשתיות היסוד של מדינה מודרנית, דמוקרטית, ליברלית, בטוחה ומשגשגת. היא מהווה נכס אסטרטגי מהמעלה הראשונה ויש לפעול לחיזוקה, מתוך תפיסה ממלכתית, דמוקרטית ארוכת טווח.

השכלה גבוהה איכותית היא תשתית לחוסן הלאומי של ישראל. היא מעצבת את ההון האנושי, את היכולת המדעית והטכנולוגית, את איכות הרפואה והחינוך, את התרבות האזרחית ואת יכולתה של המדינה לקבל החלטות על בסיס ידע, ראיות ואחריות. משום כך, **טיפול והעצמה של ההשכלה הגבוהה אינו עניין מגזרי אלא אינטרס ציבורי ולאומי בעל חשיבות עליונה.**

ישראל זקוקה למערכת השכלה גבוהה מצוינת, עצמאית, נגישה ומחוברת לעולם. מערכת כזו נשענת על חופש אקדמי, על אוטונומיה מוסדית, על רגולציה מקצועית, על תקצוב יציב ועל מחויבות עמוקה למחקר בסיסי, להוראה איכותית, לאחריות ציבורית וליושרה מדעית.

קריאה למנהיגות הפוליטית והאקדמית בישראל

מדינת ישראל ניצבת בפני אתגרים ביטחוניים, כלכליים, חברתיים וטכנולוגיים חסרי תקדים. בעידן שבו ידע, מחקר וחדשנות הם מנועי הצמיחה והעוצמה המרכזיים של מדינות, ההשכלה הגבוהה היא נכס אסטרטגי מהמעלה הראשונה.

עתידה של מערכת ההשכלה הגבוהה אינו יכול להיות באחריותו של צד אחד בלבד. הוא מחייב שותפות בין ההנהגה הפוליטית, המוסדות האקדמיים והחברה הישראלית כולה.

מסמך זה מוגש למקבלי ההחלטות בישראל – במערכת הפוליטית, במערכת ההשכלה הגבוהה ובמוסדות הציבור – מתוך מחויבות משותפת לעתידה של מדינת ישראל.

אנו קוראים לכלל מקבלי ההחלטות לאמץ את העקרונות המפורטים במסמך זה ולפעול ליישומם כחלק מתפיסה ממלכתית ארוכת טווח, שתבטיח לישראל מערכת השכלה גבוהה מצוינת, עצמאית, נגישה ומחוברת לעולם.

תמצית

עקרונות והמלצות עיקריות

שמונה עקרונות מעשיים לחיזוק ההשכלה הגבוהה והמחקר בישראל – מהמחקר הבסיסי ועד החופש האקדמי, הנגישות והתקצוב.

1. השכלה גבוהה כבסיס לחוסן לאומי

אוניברסיטאות ומכללות, חוקרות וחוקרים, מרצות ומרצים, סטודנטיות וסטודנטים, הם מנוע מרכזי של חדשנות, צמיחה, בריאות, ביטחון, תרבות ומוביליות חברתית. לכן ישראל איתנה זקוקה לאקדמיה חזקה ותלויה בה.

2. טיפוח המחקר הבסיסי

מחקר בסיסי בכל תחומי הדעת הוא התשתית לפריצות הדרך של המחר. יש להבטיח לו תקצוב יציב ולהרחיב את ההשקעה בו. לצד זאת יש לחזק מנגנוני העברת ידע ושיתופי פעולה עם התעשייה והשירות הציבורי.

3. מדעי הרוח, החברה והאומנויות

מדעי הרוח, החברה, החינוך, המשפט והאומנויות חיוניים להבנת החברה, לעיצוב מדיניות ציבורית, לטיפול אזהרות חושבת ולשמירה על חברה דמוקרטית וחופשית.

4. נגישות, פריפריה ושוויון הזדמנויות

יש לחזק את מוסדות ההשכלה הגבוהה בפריפריה, להרחיב מלגות, תוכניות הכנה, חונכות, הנגשה פיזית ודיגיטלית ושירותי מעטפת, כדי לאפשר ליותר צעירות וצעירים ללמוד ולהצליח בלי להתפשר על מצוינות אקדמית.

5. אקדמיה ישראלית פתוחה לעולם

שיתופי פעולה בינלאומיים, חילופי חוקרות וחוקרים, גישה לתשתיות ידע ותוכניות משותפות הם תנאי למצוינות. פתיחות האקדמיה הישראלית לעולם היא חלק מן האחריות הלאומית למעמדה הבינלאומי של ישראל.

6. חיזוק דור החוקרות והחוקרים הבא

יש לבנות מסלולי קליטה וקידום סדורים, לשפר תנאי העסקה ולהבטיח תשתיות מחקר ואופק מקצועי יציב לחוקרות ולחוקרים צעירים, לסגל זוטא ולמורות ומורים מן החוץ.

7. חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית

חופש מחקר, חופש הוראה, חופש ביטוי ואוטונומיה מוסדית הם תנאי לידע אמין, עצמאי ורלוונטי לציבור. המדינה חייבת להבטיח אחריות ושקיפות, אך עליה להמנע מלהתערב בתוכן האקדמי או בסדרי העדיפויות המחקריים מטעמים פוליטיים או זרים.

8. תקצוב יציב ומדיניות מבוססת ידע

מערכת ההשכלה הגבוהה זקוקה לאופק תקציבי רבי-שנתי, לרגולציה מקצועית ולממשק הדוק עם הממשלה, הכנסת, הרשויות המקומיות ומערכת החינוך – שכן מדינה אחראית מקבלת החלטות על בסיס מחקר, נתונים וראיות.

ההשכלה הגבוהה היא השקעה ישירה בעתידה, בביטחונה ובחוסנה של מדינת ישראל

הבסיס הערכי

שלושת עקרונות היסוד המהייבים

העקרונות וההמלצות שבמסמך זה נשענים על שלושה עקרונות יסוד, המהווים את המסגרת התפיסתית לכל ההמלצות המעשיות.

1

ידע הוא יסוד קיומי

ההשכלה הגבוהה היא תשתית מרכזית לחוסן הלאומי – בסיס לרפואה, לביטחון, לכלכלה ולחברה

2

מצוינות נבנית בלמידה, בהכשרה ובמחקר

פיתוח הון אנושי וקשרים בינלאומיים – נגישות, פריפריה, פתיחות לעולם ודור של חוקרות וחוקרים חדשים

3

חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית הם תנאי למצוינות

עקרונות המשילות וההגנה על האקדמיה – חופש מחקר והוראה, אוטונומיה, תקצוב יציב ואיזון בין המדינה למוסדות להשכלה גבוהה

עקרונות אלה נפרשים בהרחבה בשלושת הפרקים הבאים של המסמך, ולצדם נימוקים, דוגמאות והמלצות מעשיות.

עקרון ראשון

ידע הוא יסוד קיומי

ההשכלה הגבוהה היא תשתית מרכזית לחוסן הלאומי

ההשכלה הגבוהה היא מן התשתיות המרכזיות של מדינה מודרנית, דמוקרטית, חופשית ומשגשגת. אוניברסיטאות, מכללות, חברות וחברי סגל אקדמי, חוקרות וחוקרים, סטודנטיות וסטודנטים תורמים תרומה מכרעת לרפואה, לביטחון, לכלכלה, לחינוך, לתרבות, למדיניות הציבורית וללכידות החברתית.

מערכת ההשכלה הגבוהה בישראל מכשירה את המשאב המשמעותי ביותר של המדינה: **ההון האנושי** – רופאות ורופאים, מהנדסות ומהנדסים, מורות ומורים, משפטניות ומשפטנים, חוקרות וחוקרי מדיניות, נשות ואנשי מדע, עובדות ועובדים סוציאליים, אנשי ונשות רוח, נשות ואנשי חינוך ומנהיגות אזרחית. בה בעת היא מעמידה תשתית מחקר המייצרת ומקדמת ידע חדש, המשמש בסיס ידע וטכנולוגיה לתעשייה, למערכת הבריאות, לחקלאות, לחינוך, לביטחון ולשירות הציבורי.

חוסן לאומי נשען לא רק על כוח צבאי, אלא גם על עוצמה מדעית, טכנולוגית, חברתית ואזרחית. יכולתה של ישראל להתמודד עם סיכונים ומשברים ביטחוניים, בריאותיים, סביבתיים וחברתיים תלויה במידה רבה באיכותה של מערכת ההשכלה הגבוהה ובקשר שלה עם מערכות המדינה. מדינה שמשקיעה בהשכלה הגבוהה שלה מחזקת את כושר החדשנות, החשיבה הביקורתית וההתחדשות שלה – ולכן את חוסנה.

1.1 טיפוח המחקר הבסיסי כמקור לחדשנות

מחקר בסיסי מצטיין הוא תנאי הכרחי למחקר יישומי. פריצות דרך בטכנולוגיה, ברפואה, בחקלאות, במדעי המחשב, באנרגיה ובביטחון צומחות מתוך מחקר הנובע מסקרנות, יסודי וארוך טווח, שלא תמיד ניתן לחזות מראש את תועלתו היישומית. הוא מהווה גם תשתית הכרחית לשיתופי פעולה ארוכי טווח עם מרכזי הידע המצטיינים בעולם.

לכן, אסור למדוד את ערכה של האקדמיה רק במונחים של תועלת כלכלית מיידי וקצרה, בדמות פטנט או מוצר מסחרי. העדפת הטווח הקצר על פני בניית תשתית ידע ארוכת טווח מחלישה את יכולתה של ישראל להוביל, לחדש ולהבטיח את עתידה. מדינה חכמה משקיעה גם במה שטרם הפך למוצר, משום ששם נבנה היתרון של המחר.

בד בבד, יש לחזק מנגנונים ראויים להעברת ידע, לשיתופי פעולה עם התעשייה, ומערכת הבריאות ולממשק בין מחקר בסיסי למחקר יישומי. המטרה איננה לבחור בין השניים, אלא לבנות מערכת שבה המחקר הבסיסי מוזן במשאבים ובחופש מחשבתי, והמחקר היישומי נהנה מבסיס ידע עמוק ואיכותי.

מעבר לכך, יש להגן על מדעי היסוד לא רק משום שהם מניחים תשתית לחדשנות עתידית, אלא משום שהם נכס תרבותי ואינטלקטואלי מן המעלה הראשונה. חברה המבקשת מצוינות אמיתית חייבת לטפח ידע יסודי גם כאשר ערכו אינו מצטמצם ליישום מיידי.

1.2 מדעי הרוח והחברה כחלק מן החוסן הלאומי

מובילות טכנולוגית ללא תשתית איתנה במדעי הרוח, החברה, החינוך והאומנויות פוגעת בחוסן הלאומי. תחומים אלה מעצבים את יכולתה של חברה להבין את עצמה, לנתח תהליכים חברתיים, לעצב מדיניות ציבורית ולהגן עליה, לבנות מוסדות הוגנים ולטפח אזרחות חושבת, ביקורתית ואחראית.

מערכת השכלה גבוהה מצוינת נדרשת לטפח את מכלול תחומי הידע – מדעי הטבע וההנדסה, הבריאות, המשפט, החינוך, החברה, הרוח והאומנויות. חברה המבקשת להיות חדשנית, דמוקרטית ובעלת תבונה ציבורית זקוקה לכל המרחב הזה, ולא רק לחלקים ממנו.

1.3 מדינה הנשענת על ידע מקבלת החלטות טובות יותר

מדינה אחראית מקבלת החלטות על בסיס ידע אמין ועצמאי, נתונים מהימנים והערכה רציונאלית של מצבים ותגובות להם. כאשר המדע רחוק או מנותק ממוקדי קבלת ההחלטות נפגעת היכולת להתמודד עם משברים, לתכנן מדיניות, להעריך תוצאות ולתקן טעויות.

לכן יש לחזק את הממשק בין האקדמיה לבין הממשלה, הכנסת, הרשויות המקומיות והשירות הציבורי. שילוב שיטתי של ידע מחקרי בתהליכי חקיקה, רגולציה, תכנון והערכה הוא חלק מרכזי מן הערך הציבורי של ההשכלה הגבוהה, ולא תוספת שולית לו.

— עקרון שני

מצוינות נבנית בלמידה, בהכשרה ובמחקר

פיתוח הון אנושי וקשרים בינלאומיים

2.1 נגישות, פריפריה והרחבת ההזדמנויות

חיזוק מוסדות ההשכלה הגבוהה בפריפריה הגיאוגרפית והחברתית הוא השקעה אסטרטגית בפיתוח אזורי, בהרחבת ההזדמנויות ובחיזוק החברה הישראלית. מוסדות חזקים בפריסה רחבה תורמים לצמצום פערים, לביזור מוקדי מצוינות ולחיבור בין הכשרה אקדמית לבין צורכי האזור והקהילה.

מערכת השכלה גבוהה איכותית צריכה להיות פתוחה יותר ונגישה יותר לכלל האוכלוסיות – הפריפריה הגיאוגרפית והחברתית, דור ראשון להשכלה גבוהה, החברה הערבית, החברה החרדית, ואנשים עם מוגבלויות המקשות על נגישותם והשתלבותם במערכת. ההשכלה הגבוהה צריכה לבחון

את הפרט על פי הישגיו, ובו בזמן לצמצם חסמי כניסה והצלחה שמקורם במבנה חברתי, גיאוגרפי, כלכלי או לשוני.

יש להרחיב תוכניות הכנה, מלגות, חונכות, תמיכה אקדמית, הנגשה פיזית ודיגיטלית ושירותי מעטפת; לפתח מסלולים גמישים יותר ללומדים-עובדים, למשרתי מילואים ולאוכלוסיות עם צרכים ייחודיים; ולעשות זאת תוך שמירה מלאה על רמה אקדמית גבוהה ועל מחויבות למצוינות.

לצד הרחבת הנגישות ללימודים, האקדמיה – כמוסד ציבורי חיוני – מחויבת גם לתרום לחברה במובן הרחב: הנגשת ידע לציבור, מדע פתוח, מעורבות קהילתית ושיתופי פעולה עם החברה האזרחית ועם השירות הציבורי. אקדמיה חזקה פועלת בתוך החברה ולמענה, ומרחיבה את נגישות הידע גם מחוץ לקמפוס.

2.2 אקדמיה ישראלית חזקה בארץ ובעולם

מצוינות אקדמית נבנית מתוך השתתפות פעילה בקהילת המחקר הבינלאומית: שיתופי פעולה מדעיים, חילופי חוקרות וחוקרים, גישה לתשתיות ידע, השתתפות ברשתות מחקר ותוכניות משותפות לסטודנטיות וסטודנטים ולחברות וחברי סגל.

הקשרים הבינלאומיים של מוסדות ההשכלה הגבוהה בישראל הם נכס אסטרטגי למדינה – הם מחזקים את איכות המחקר, מרחיבים את אפשרויות ההוראה והלמידה, מושכים לישראל חוקרות וחוקרים וסטודנטיות וסטודנטים מצטיינים, פותחים דלתות לשיתופי פעולה טכנולוגיים, ביטחוניים וכלכליים, ותורמים למעמדה של ישראל בזירה הבינלאומית. **אקדמיה חזקה היא אקדמיה פתוחה לעולם.**

ישראל צריכה להשקיע בתשתיות, במענקים ובמערכי תמיכה שיאפשרו לאקדמיה הישראלית להמשיך להיות חלק מרכזי בקהילת הידע העולמית. במקביל עליה לפעול בנחישות נגד ניסיונות לבידוד אקדמי. בעידן של גילויי אפליה, הדרה ואנטישמיות בזירות בינלאומיות, על ישראל להיות כתובת מקצועית ומוסדית לנשות ולאנשי אקדמיה המבקשים לפעול בסביבה חופשית, בטוחה ושוויונית.

יש לסייע בקליטת חוקרות וחוקרים מחו"ל כחברות וחברי סגל וכסטודנטיות וסטודנטים לתארים מתקדמים, תוך הקצאת משאבים ציבוריים, הקלה במדיניות הכניסה לישראל, התושבות וההתאזרחות של חוקרות, חוקרים, סטודנטיות וסטודנטים מחו"ל, ואפשרות לבני הזוג לעבוד בישראל. כחלק מכך, יש לבטל את סעיף 2(ד) לחוק הכניסה לישראל, המגביל את כניסתם לארץ של מבקרי מדיניות הממשלה ופוגע קשות ביצירת קשרים אקדמיים בינלאומיים.

2.3 חיזוק הדור הבא של החוקרות והחוקרים

ישראל משקיעה שנים רבות בהכשרת חוקרות וחוקרים מצטיינים. כדי שהשקעה זו תניב פירות בתוך המערכת הישראלית יש להבטיח מסלולי קליטה רב שנתיים, תמיכה וקידום איכותיים, קיום מעבדות ותשתיות מחקר מתקדמות, ודאות תכנונית וקשר רציף עם מרכזי מחקר מובילים בעולם.

יש לפתח ולחזק מסלולי חזרה וקליטה לישראל, וכן להסדיר את תנאי העסקתם של סגל נלווה וחוקרות וחוקרים צעירים באופן שיבטיח יציבות, הוגנות ואיכות אקדמית. **ברicht מוחות אינה גזירת גורל; היא תוצאה של מדיניות שניתן לשנות.**

2.4 הקשר בין האקדמיה למערכת החינוך

למערכת ההשכלה הגבוהה תפקיד מרכזי בעיצוב פני מערכת החינוך בישראל – בהכשרת מורות ומורים, בפיתוח תוכניות לימוד מבוססות ידע ומחקר, ובליוי התפתחות מקצועית לאורך הקריירה. קשר הדוק בין האקדמיה לבין מערכת החינוך משפר את איכות ההוראה, מקדם חשיבה ביקורתית, מחבר בין ידע מחקרי לבין המעשה החינוכי, ויש לטפחו ולחזקו.

2.5 חדשנות מחקרית וטכנולוגית: מאחריות ציבורית לעוצמה לאומית

ישראל ניצבת בצומת היסטורי: תחומים כמו בינה מלאכותית, מחשוב קוונטי, רפואה מודרנית, חקר החלל, אנרגיה וסביבה מגדירים מחדש את גבולות הידע האנושי ואת מבנה הכלכלה העולמית. אלה אינם תחומים שיישומם בעתיד הרחוק; הם מתרחשים עכשיו, ומחייבים יוזמה ותגובה מדינתית אקטיבית.

יש לגבש מדיניות לאומית משולבת, בשיתוף המועצה להשכלה גבוהה (המל"ג), הוועדה לתכנון ולתקצוב (ות"ת), משרדי ממשלה רלוונטיים, התעשייה והאקדמיה, המתבססת על העקרונות המפורטים במסמך זה. מדיניות זו תממן תשתיות מחקר מתקדמות, תכשיר דור חוקרות וחוקרים בין תחומיים, ותבטיח שישראל לא רק משתמשת בטכנולוגיות קיימות, אלא מובילה לפיתוחן של טכנולוגיות חדשות וחדשניות.

לצד ההשקעה הטכנולוגית, על המוסדות האקדמיים לפתח ולעגן מסגרות אתיות ורגולטוריות ברורות כדי להתמודד עם סוגיות של פרטיות, שוויון נגישות, אחריות אלגוריתמית, ביטחון ביולוגי וריבונות נתונים, כתנאי הכרחי לחברה ביקורתית שיודעת לשלוט בתבונה בכלים שהיא יוצרת.

עקרון שלישי

חופש אקדמי ואוטונומיה מוסדית הם תנאי למצוינות

עקרונות המשילות וההגנה על האקדמיה

3.1 חופש אקדמי, חופש הוראה וחופש ביטוי

מחקר פורץ דרך מחייב חופש להטיל ספק במוסכמות ולשאול שאלות קשות, לבחון הנחות יסוד ולהציג ממצאים תוך הקפדה על דבקות באמת גם כאשר היא אינה נוחה. הוראה איכותית מותנית בעצמאות אינטלקטואלית ובמרחב של דיון חופשי, ביקורתי ורבי־קולי. **חברה המבקשת אקדמיה צייתנית, אחידה או מפוחדת לא תקבל מצוינות אלא בינוניות.**

על המדינה להגן על החופש האקדמי של החוקרות והחוקרים, על חופש ההוראה של המרצות והמרצים, ועל זכותם של הסטודנטיות והסטודנטים להשתתף במרחב של לימוד, דיון וביקורת חופשיים. חופש אקדמי אינו פריווילגיה של נשות ואנשי סגל; הוא תנאי לקיומו של ידע אמין, עצמאי ורלוונטי לציבור.

בד בבד, יש להבטיח שהמרחב האקדמי יהיה גם מרחב בטוח, שוויוני ומכבד. ההגנה על חופש הביטוי אינה יכולה לשמש כסות להסתה, לאלימות או לפגיעה בביטחון האישי; ומנגד, צמצום מרחב השיח האקדמי אסור שיהפוך לכלי להשתקה, לדיכוי ביקורת או להתערבות בתוכן האקדמי.

חופש הביטוי של כלל חברי הקהילה האקדמית הוא זכות יסוד אזרחית שיש להגן עליה. לכן, יש לאפשר הפגנות בתחומי הקמפוסים של המוסדות להשכלה גבוהה ולהגבילן רק מבחינת עיתוי, מקום ואופן. שימוש בכוח לפיזורן אמור להיות מוגבל רק כאשר הוא נחוץ מיידית להצלת חיים, למניעת פגיעה חמורה ברכוש או בפעילות אקדמית סדירה, ולפי בקשת הנהלת המוסדות.

יש לשמור על זכותם של הנהלות המוסדות האקדמיים, של חברות וחברי הסגל, ושל הסטודנטיות והסטודנטים לבטא עמדה בסוגיות העומדות על סדר היום הציבורי – כחלק מהיות האקדמיה מוסד בעל אחריות ציבורית ואזרחית.

3.2 חופש אקדמי, חופש הוראה וחופש ביטוי

מוסדות ההשכלה הגבוהה צריכים להתנהל על פי שיקולים מקצועיים, אקדמיים וציבוריים רחבים, ולא על פי לחצים מפלגתיים, אידיאולוגיים או אינטרסים קצרי טווח. אוטונומיה מוסדית היא תנאי מרכזי למצינות, לאמינות וליציבות של המערכת.

על המדינה להגן על שיקול הדעת המקצועי בנושאי תכני לימוד, אקדמיטציה אקדמית, מינויי סגל, סדרי עדיפויות מחקריות, מדיניות קבלת תלמידות ותלמידים, קביעת כללי ההתנהגות במוסד והקצאת משאבים בתוך המערכת. המדינה רשאית ואף צריכה לקבוע יעדים לאומיים ולהבטיח אחריות ציבורית, אך לא לנהל או להגביל את פעילות האקדמיה מתוך שיקולים פוליטיים או אידיאולוגיים.

האוטונומיה של האקדמיה כרוכה גם במחויבות גבוהה שלה לאתיקה, לשקיפות, ליושרה מדעית, לאיכות ההוראה והמחקר ולבקרה מקצועית. הגנה על האקדמיה אינה פוטרת אותה מאחריות; להפך, היא מחייבת קיום ויישום של סטנדרטים גבוהים יותר של אמינות, הוגנות וביקורת עצמית.

3.3 תקצוב רב־שנתי והגנה על ליבת המחקר וההוראה

מערכת מחקר מצטיינת אינה יכולה לפעול בצל אי־ודאות מתמשכת, שחיקה תקציבית או שימוש בתקציבים ככלי לחץ. מחקר והוראה דורשים זמן, תכנון, תשתיות, גיוס כוח אדם איכותי, שיתופי פעולה בינלאומיים ויציבות מוסדית.

לכן, יש לקבוע מסגרות תקצוב רב־שנתיות יציבות למוסדות ההשכלה הגבוהה, להגדיל את ההשקעה במעבדות, בצידוד, בשיתופי פעולה מחקריות בינלאומיים, במאגרי מידע וספריות, במחשוב מתקדם ובתשתיות מחקר ארוכות טווח. יש לצמצם בירוקרטיה מיותרת, לחזק מסלולי תמיכה בחוקרות וחוקרים צעירים ולהרחיב את ההשקעה הציבורית במחקר, שאינו תלוי רק במקורות חוץ או בשיקולים מסחריים.

ראוי להדגיש כי **תקציבי המחקר אינם תקציבים מגזריים – הם השקעה ישירה בעתידה של ישראל**. בתוך כך חשוב להבחין בין תמיכה בליבת ההשכלה הגבוהה – מחקר מונע סקרנות והוראה אקדמית – לבין שימוש במערכת למטרות לאומיות נקודתיות. נדרש איזון שיבטיח את שלמות הליבה האקדמית וימנע את שחיקתה.

3.4 המוסדות הרגולטוריים והאיזון בין המדינה למערכת

המועצה להשכלה גבוהה (מל"ג) והוועדה לתכנון ותקצוב (ות"ת) הן מוסדות מפתח במבנה ההשכלה הגבוהה בישראל ובתפקודה. תפקידן ליצור חיץ מקצועי ומושכל בין המדינה המממנת לבין המוסדות האקדמיים, להבטיח את החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית, ולצד זאת לפקח על תפקוד אחראי, על מצוינות ועל חלוקת משאבים הוגנת ומקצועית.

בניית תשתיות של מחקר והוראה, והתייחסות לצרכים חברתיים ולאומיים, הן משימות ארוכות טווח. לכן יש להבטיח המשכיות של תכנון רב שנתי חומשי, שמבטיח אופק תקציבי ברור והסדרה רגולטורית מקצועית ועדכנית.

הרכב הגופים הרגולטוריים האלה צריך לשלב נשות ואנשי אקדמיה בכירים מתוך המערכת, לצד אנשי ונשות ציבור בעלי ידע וניסיון בתחומים משיקים, בהליך בחירה שקוף ונטול זיקות חיצוניות פסולות. האיזון בין החופש האקדמי והאוטונומיה המוסדית לבין סמכות המדינה המממנת הוא איזון עדין. מימון ציבורי מחייב אחריות ציבורית, אך אינו יכול להצדיק שליטה בתכני לימוד, בהכרה בתוכניות, במינויים אקדמיים או בהטיית משאבים שחורגת ממחויבות לתחרותיות ומצוינות. רק מערכת איזונים ובלמים ברורה תבטיח אקדמיה חופשית, יצירתית ומובילה.

הבחירה שלפנינו

סיכום

הבחירה העומדת בפני ישראל ברורה וקריטית לעתידה

אפשר לבחור במערכת השכלה גבוהה חופשית, עצמאית, מצוינת, נגישה ומחוברת לעולם; באיזון מושכל בין מחקר בסיסי ויישומי; בהשקעה ארוכת טווח; ובמדינה שמקבלת החלטות מתוך אחריות, ידע ואמון בכוחו של המדע. לעומת זאת המדינה עלולה גם לפעול להחלשת המוסדות להשכלה גבוהה, להצרת החופש האקדמי וצמצום אופקי המחקר בה, לנהוג בחשדנות כלפי ידע ובהטלת מגבלות רגולטוריות ואחרות שיובילו לקיום אקדמיה מצייתת בשל אינטרסים קצרי טווח. **הבחירה הראשונה היא אינטרס לאומי מובהק וחיוני; השנייה – ויתור על העתיד.**

מערכת השכלה גבוהה חזקה הינה צורך חיוני להגנה על ביטחונה של מדינת ישראל, לקדום כלכלתה, לשפור שירותיה הציבוריים, לחיזוק הדמוקרטיה ולטיפול חברה ביקורתית, מוסרית ויצירתית.

קריאה לפעולה

חיזוקה של מערכת ההשכלה הגבוהה הוא מחויבות ציבורית, דמוקרטית ולאומית – ואנו קוראים לממשלה ולכנסת לפעול למימושה.

”

את כל החיל שעשינו במדע ובמחקר בקרב אומות העולם עלינו לגייס עכשיו לבניין מולדתנו. אך עם כל החשיבות המכרעת של המדע, לא בו בלבד ניוושה. עלינו לבנות גשר חדש בין המדע לבין רוח האדם.

חיים ויצמן

מתוך דבריו בישיבת הפתיחה של האסיפה המכוננת, ירושלים · פברואר 1949

מקורות ונתונים תומכים

המקורות שלהלן משמשים חיזוק עובדתי והשוואתי לעמדות המוצגות במסמך זה, ובפרט להשוואות בינלאומיות מול מדינות ה־OECD בתחומי השכלה גבוהה, נגישות, תקצוב, תשואות שוק עבודה ומחקר.

הנתונים מצביעים על תמונה מורכבת: ישראל מובילה באופן מובהק במו"פ (בעיקר בטחוני), אך בהשכלה שלישונית (גילאי 25-34) הגם שהיא מעל הממוצע, היא אינה מובילה. כלומר, **יש יתרון בחדשנות לצד אתגר בשיפור איכות ההון האנושי**.

מקורות בינלאומיים

1. OECD, Education at a Glance 2025: OECD Indicators

הדוח המרכזי של ה־OECD – להשוואה בינלאומית של מערכות חינוך, ובפרט של מדדי השכלה גבוהה, מימון, תשואות שוק עבודה והשתתפות

https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2025_1c0d9c79-en/full-report.html

2. OECD, Education at a Glance 2025: Israel

דף מדינה רשמי של ישראל במסגרת ה־OECD עם נתונים השוואתיים מעודכנים ביחס לממוצע

https://www.oecd.org/en/publications/education-at-a-glance-2025_1a3543e2-en/israel_4b1e0baf-en.html

3. OECD, Population with tertiary education

אינדיקטור רשמי להשוואת שיעור בעלי השכלה שלישונית לפי קבוצות גיל ומין במדינות ה־OECD

<https://www.oecd.org/en/data/indicators/population-with-tertiary-education.html>

4. OECD, Enrolment rate in secondary and tertiary education

אינדיקטור רשמי לשיעורי השתתפות והשכלה, שימושי להשוואת נגישות והיקף לימודים בהשכלה על-תיכונית ואקדמית

<https://www.oecd.org/en/data/indicators/enrolment-rate-in-secondary-and-tertiary-education.html>

5. OECD Education GPS, Financing education

ממשק הנתונים של ה־OECD להשוואת השקעה בחינוך לרבות הוצאה לסטודנט ומבנה מימון ציבורי ופרטי

<https://gpseducation.oecd.org/IndicatorExplorer?plotter=h5&query=6>

6. OECD, Research and Development Statistics

מאגר נתונים בינלאומי רשמי על משאבים המוקדשים למחקר ופיתוח, רלוונטי להשוואת עומק המחקר והתשתיות המדעיות בין מדינות

<https://www.oecd.org/en/data/datasets/research-and-development-statistics.html>

7. UNESCO Institute for Statistics, World Education Statistics 2025

מקור בינלאומי משלים לנתוני חינוך השוואתיים, שימושי במיוחד לבדיקת מגמות רחבות ולוולידציה של נתונים השוואתיים

<https://www.uis.unesco.org/en/publication/world-education-statistics-2025>

8. UNESCO Institute for Statistics, Data Browser

ממשק חיפוש והורדת נתונים רשמי של UNESCO להשוואות בין-מדיניות בחינוך, מדע וחדשנות

<https://databrowser.uis.unesco.org/>

מקורות בעברית

1. המועצה להשכלה גבוהה, נתונים סטטיסטיים ממאגרי נתונים הרשמי של מל"ג על הסטודנטים, מוסדות ההשכלה הגבוהה, תחומי לימוד, ייצוג קבוצות אוכלוסייה ומגמות רב-שנתיות בישראל
[/https://che.org.il/en/statistical-data](https://che.org.il/en/statistical-data)

2. המועצה להשכלה גבוהה, האתר הרשמי – המקור הרשמי למדיניות, מבנה המערכת, תפקידי מל"ג וות"ת ותכניות רב-שנתיות במערכת ההשכלה הגבוהה בישראל
[/https://che.org.il/en](https://che.org.il/en)

3. האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים, דוח מצב המדע 2025 – דוח מקיף על מצב המחקר המדעי בישראל, המשמש מקור עדכני לנתונים והמלצות מדיניות בתחומי מדע, מחקר והשכלה גבוהה.
<https://www.academy.ac.il/Index3/Entry.aspx?nodeId=769&entryId=22865>

מי אנחנו

אודות "בשער"

מצוינות אקדמית בשירות החברה

ארגון "בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל" (ע"ר) הוקם בשנת 1999 על ידי חברות וחברי סגל בכירים, על מנת להוות פלטפורמה לנשות ולנשי אקדמיה לפעול למען החברה בישראל.

"בשער" הוא ארגון אִפּוֹלִיטִי, על־מוסדי ובלתי־תלוי הפועל בשדה ההשכלה הגבוהה ובתחום החינוך בפריפריה – כל זאת למען המשך שגשוגה של ישראל ושימור מעמדה בעולם לנו ולדורות הבאים.

השגשוג של המדינה, הצלחותיה בתחום המדע, המחקר, היזמות – כולם שורשיהם בהון האנושי, במערכת ההשכלה בכלל וההשכלה הגבוהה בפרט. בנוסף, השכלה גבוהה היא המפתח המוכח למוביליות כלכלית וחברתית לפריפריות חברתיות וגיאוגרפיות.

ל"בשער" כ־2,500 חברות וחברים, ביניהם כלות וחתני פרס נובל ופרס ישראל, נשיאי מוסדות אקדמיים, רקטורים לשעבר ודיקנים – כולם תורמים בהתנדבות מלאה מהידע והמומחיות שלהם בתחומי אקדמיה, מדע, מחקר וחינוך במטרה לשמור ולחזק את ערכי ההשכלה הגבוהה ולהנגיש אותה לפריפריה החברתית והגיאוגרפית.

אנו מזמינים אתכן ואתכם להתרשם ממכלול הפעילות של "בשער" – בזירה הציבורית, בתחום ההשכלה הגבוהה, בתחום החינוך ובחיזוק הקשר בין האקדמיה לחברה בישראל – באתר שלנו · www.bashaar.org.il

לאתר "בשער"

ישראל חזקה זקוקה להשכלה גבוהה חזקה ולמחקר פורץ דרך – זו מחויבות ציבורית, דמוקרטית ולאומית

לגרסה דיגיטלית של המסמך

בשער – קהילה אקדמית למען החברה בישראל (ע"ר)
טל. 03-6424895 · bashaar@bashaar.org.il · www.bashaar.org.il